

گفتمان مقاومت و گام دوم انقلاب اسلامی

ناصرپورحسن^۱ رشیدرکابیان^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۸

چکیده: وقتی موضوع «مقاومت» مطرح می‌شود، «جبهه مقاومت اسلامی» در منطقه غرب آسیا به ذهن متبادر می‌شود. این درحالیست که جبهه مقاومت، تنها بخشی از گفتمان مقاومت است. هدف این نوشتار، تبیین نظری و تجربی مقاومت به مثابه یک گفتمان است. انقلاب اسلامی و مقاومت، رابطه وثیقی با یکدیگر دارند. مقاومت در اندیشه و کنش سیاسی مقام معظم رهبری، گفتمانی است که از یکسو ریشه در آیات قرآن و از سوی دیگر ریشه در تجربه طولانی در تاریخ اسلام، ایران و بویژه تاریخ چهار دهه نخست انقلاب اسلامی دارد. با توجه به این مبانی دینی، تاریخی و سیاسی، گفتمان مقاومت، نقش هدایتگر انقلاب اسلامی در گام دوم انقلاب اسلامی را ایفا می‌کند. مقاومت، گفتمان فراگیری است که حوزه‌های مختلف سیاست داخلی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی را شامل می‌شود. در این نوشتار، ریشه‌ها، سطوح و کارکرد گفتمان مقاومت بر مبنای بیانات مقام معظم رهبری و بویژه سندبالادستی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی تبیین شده‌است. داده‌های این پژوهش از منابع دسته‌اول از جمله بیانات مقام معظم رهبری و جدیدترین منابع فارسی و غیرفارسی استخراج و با روش توصیفی-تحلیلی پردازش شده‌است.

واژگان اصلی: گفتمان مقاومت، بیانیه گام دوم، انقلاب اسلامی، مقام معظم رهبری، نظام سلطه

۱- مقدمه

انقلاب اسلامی ایران وارد دهه پنجم حیات خود شده است. این انقلاب طی چهار دهه گذشته، با طیف گسترده‌ای از اقدامات محدودیت‌ساز و موانع سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مواجه بوده است. به رغم دگرگونی‌هایی که در نظام بین‌المللی رخ داده، تقابل آمریکا و متحدین جهانی و منطقه‌ای آن با انقلاب اسلامی نه تنها تداوم یافته، بلکه شدت نیز گرفته است. اقداماتی که علیه جمهوری اسلامی انجام شده، شامل طیفی از اقدامات نظامی مستقیم و نیابتی؛ فرهنگی، دیپلماتیک، سیاسی و سایبری بود و در سال‌های اخیر جنگ اقتصادی نیز به اقدامات مذکور افزوده شده است. به تعبیر «مایک پمپئو» وزیر خارجه آمریکا «تحریم‌هایی که علیه ایران اعمال می‌شود، قوی‌ترین تحریم‌هایی است که در طول تاریخ اجرا شده است» (Euronews.com/2018) فشارها علیه جمهوری اسلامی در آستانه چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی به گونه‌ای بود که مقامات آمریکایی، به صراحت اعلام کردند ایران چهلمین سالگرد پیروزی خود را جشن نخواهد گرفت. جان بولتون مشاور امنیت ملی آمریکا با اشاره با چهل سالگی پیروزی انقلاب اسلامی گفت: «فکر نمی‌کنم سالگردهای زیاد دیگری در پیش داشته باشید.» (Newsweek.com/ 2019) در چنین شرایطی بود که «بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی» توسط مقام معظم رهبری در بهمن ۱۳۹۷ صادر شد. صدور این بیانیه در حالیست که فشارهای بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی تصاعدی در حال افزایش بوده اما در همین حال انقلاب اسلامی به مرحله‌ای از تاریخ خود رسیده که چشم‌انداز حیات انقلاب اسلامی برای گام دوم یا دهه-های آینده آن ترسیم می‌شود. این وضعیت متناقض‌نما، مساله این پژوهش است و از معبر این سؤال تحلیل می‌شود. دلیل ماندگاری انقلاب اسلامی طی چهار دهه گذشته و ترسیم چشم‌انداز آتی آن در گام دوم انقلاب بر چه مبنایی بوده است؟ پاسخ اولیه‌ای که برای این پرسش پردازش خواهد شد، اینگونه صورت‌بندی می‌شود: «دلیل اصلی ماندگاری انقلاب اسلامی، تحقق گفتمان مقاومت در حوزه‌های گوناگون سیاست داخلی و خارجی بوده و بر همین مبنای چشم‌انداز آینده‌ای پایدار برای

انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم ترسیم شده است. این پژوهش با واکاوی نظری و تجربی گفتمان مقاومت انقلاب اسلامی در تاریخ انقلاب اسلامی، بیانات مقام معظم رهبری و بهره‌گیری از منابع دسته اول و جدید انجام می‌شود. تبیین راز ماندگاری انقلاب اسلامی که از یکطرف برخی وجوه مکتوم انقلاب اسلامی را روشن می‌کند و از طرف دیگر به ادراک تحولات پیش روی انقلاب اسلامی نیز کمک می‌نماید، بایسته پژوهش است.

درباره گفتمان مقاومت و نیز گام دوم انقلاب اسلامی، به تفکیک، مقالات و پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. با توجه به اینکه گام دوم انقلاب طی یکسال گذشته مطرح شده، طبیعی است پژوهش‌هایی که درباره آن انجام شده، نسبت به موضوع مقاومت کمتر باشد. محمدی (۱۳۹۲) گفتمان مقاومت را ذیل اسلام‌گرایی تحلیل کرده است. به نظر وی، اسلام سیاسی به شکل‌گیری گفتمان مقاومت در برابر نظام سلطه مدرنیته غربی منجر شده است. مطلبی و دیگران (۱۳۹۷) عناصر و مؤلفه‌های ایجابی و سلبی «گفتمان مقاومت» در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری و نقش این گفتمان در مهندسی و عملیاتی‌سازی «استکبار ستیزی، نفی نظام سلطه و سلطه‌ستیزی و بیداری اسلامی» در تداوم حیات انقلاب اسلامی را بررسی کرده‌اند. متقی و عبداللهی‌نژاد (۱۳۹۸) اندیشه مقاومت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی در قبال آمریکا را بررسی کرده‌اند. این مقاله بیشتر بر مقاومت متمرکز شده و به گام دوم انقلاب اشاره‌ای نداشته است. پژوهشگر دیگری نقش و جایگاه ولایت فقیه در گام دوم انقلاب اسلامی را تحلیل کرده است. (کاظم‌زاده: ۱۳۹۸) بررسی انتقادی ادبیات پژوهشی درباره این موضوع نشان دهنده آن است که پژوهش مستقلی در این زمینه انجام نشده است.

۱- چستی گفتمان مقاومت

انقلاب اسلامی، پدیده خاصی است که نظریه‌های انقلاب در تحلیل وقوع آن ناتوان بودند. به این دلیل نسل جدیدی از نظریه‌های انقلاب، به وجود آمد و نظریه‌پردازان مهمی چون «تدا اسکاچپول»^۱ نظریه خود درباره انقلاب‌ها را تغییر دادند. تداوم انقلاب اسلامی و به تبع آینده سنجی آن نیز با نظریه‌های موجود قابل تحلیل نیست. بر این اساس «گفتمان مقاومت» نیز گفتمانی خاص انقلاب اسلامی است و باید آنرا با معیارها و مبانی خود این انقلاب تحلیل کرد. اصولاً در نظریه‌های سیاست و روابط بین الملل نظریه یا گفتمانی ذیل عنوان مقاومت وجود ندارد. برخی از نظریه‌ها مانند نظریه وابستگی، بازگشت به خویشتن و یا جهان‌سوم‌گرایی، ممکن است برخی وجوه مشترک با مقاومت داشته باشند اما قابل مقایسه با آن نیستند.

اگر گفتمان را مجموعه‌ای معنی‌دار از علائم و نشانه‌های زبان‌شناختی و فرازبان‌شناختی (تاجیک، ۱۳۸۲: ۲۱) تعریف کنیم؛ عناصر و سازمان‌های آن عبارتند از: «دال مرکزی» که معادل نقطه مرکزی هویت‌یابی است که سایر نشانه‌ها در اطراف آن نظم می‌گیرند (حسینی زاده، ۱۳۸۹: ۲۰). «دال شناور» که مدلول آن غیرثابت و متعدد است. «مفصل‌بندی» که تلفیقی از عناصری است که با قرار گرفتن در مجموعه جدید هویتی تازه می‌یابند. (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۶) «غیریت‌سازی» که موجب ایجاد و تثبیت مرزهای سیاسی هویت می‌شود (حسینی زاده، ۱۳۸۳: ۱۹۳-۱۹۴) «قابلیت دسترسی و اعتبار» یعنی داشتن پذیرش و پایگاه اجتماعی و سازواری ارزشی با جامعه. «زنجیره هم‌ارزی و زنجیره تفاوت» که تکرر و تفاوت را پوشش می‌دهد و بر مشابهت‌ها تأکید دارد. اما منطبق و زنجیره تفاوت بر اختلافات و تفاوت‌ها و تمایزات و تکررات تأکید دارد (حسینی زاده، ۱۳۸۹: ۲۱) «هژمونی»

¹ Theda Skocpol

سأطه، تعیین کنندگی مقررات و مفاهیم است. هژمونی بر این پایه استوار است که چه کسی برتر خواهد بود (استوکر و مارش، ۱۳۸۴: ۲۰۹)

مقاومت را می‌توان گفتن، راهبرد و یا دکرین نامید. هر کدام از موارد مذکور، از سویه خاصی به مقاومت می‌نگرند؛ به نظر می‌رسد در جمهوری اسلامی و بویژه از منظر مقام معظم رهبری، مقاومت یک گفتن است؛ که به تبع فراتر از دکرین و راهبرد است. شاید بتوان این دو مفهوم را وجوه عینی و عملیاتی گفتن مقاومت پنداشت. گفتن از منظر مقام معظم رهبری یعنی اندیشه و تفکری که شکل عمومی و مردمی پیدا کند (۱۳۹۷/۵/۱۰) به تعبیر دیگر «گفتن یعنی آن فکر رایج بین مردم، مطالبه عمومی مردم. وقتی یک چیزی مطالبه عمومی شد و گفتن شد، به‌طور طبیعی به عمل نزدیک خواهد شد.» (۱۳۹۶/۶/۳) این نگرش به گفتن، مفهومی فراتر از آن چیزی است که نظریه پردازان گفتن مورد نظر داشتند.

۲- تبارشناسی و ریشه‌های گفتن مقاومت

گفتن مقاومت را می‌توان از دو منظر ریشه‌یابی و تبارشناسی کرد. نخست، ریشه‌های دینی است. یعنی بستر دینی که انقلاب اسلامی بر منبای آن شکل گرفت. دوم، بستر و تجربه تاریخی دور و نزدیک است. تجربه دور یعنی سنت و سیره و تاریخ اسلام و حتی تاریخ ایران و تجربه نزدیک چهار دهه حیات جمهوری اسلامی است.

۲-۱- مبانی دینی گفتن مقاومت

انقلاب اسلامی، فراگفتن یا ابرگفتن است که دال متعالی و مرکزی آن اسلام است. کسی که مؤلف چیزی بیش از یک کتاب یا یک نظریه، سنت، یا رشته‌ای که دیگر کتابها و مؤلفان به نوبه خود جایگاهی در آن خواهند یافت، باشد، در موضع فراگفتن قرار دارد (یزدانبجو، ۱۳۸۱: ۱۳۲). جهانشمولی عنصر اصلی فراگفتن است که بر اساس آن، هدایت تمامی آدمیان در تمامی ازمنه و

امکنه را رسالت خود می‌داند. دارا بودن مخاطب جهانی، کل‌نگری، دگرساز، شبیه‌ساز و اینکه پیام آنها مرزهای زمینی و آسمانی را در می‌نوردد، تحت عنوان فراگفتمان مفهوم بندی می‌شود (مطهرنیا، ۱۳۸۲: ۸۳). بنابر تعاریف و ویژگیهای فراگفتمان، اسلام دال برتر و متعالی انقلاب اسلامی است که رسالت خود را هدایت انسانها در حوزه‌های زندگی خصوصی و اجتماعی نه تنها در ایران بلکه در کل جهان اسلام و غیر اسلام تعریف می‌کند. انقلاب اسلامی نیز بنابر اهداف فراگیر و جهانشمول خود از همان آغازین روزهای پیروزی در محورهایی چون، برقراری حکومت‌های عادل در جهان، مبارزه با استکبار، حمایت از آزادیخواهان و ملل تحت‌ستم، نفی سلطه و سلطه‌پذیری و فراهم سازی زمینه برای ظهور حکومت جهانی عدالت‌گستر حضرت مهدی (عج) همواره تلاش کرده‌است.

مقاومت به مثابه یک گفتمان ذیل ابرگفتمان انقلاب اسلامی، شامل مجموعه عناصر و مؤلفه‌هایی است که دال مرکزی و متعالی آن، «عزت اسلامی» است. که عزت به سربلندی، سرافرازی، عظمت و ... معنی شده‌است. و در معنای خاص آن یعنی شکست‌ناپذیری و حالتی که مانع مغلوب شدن انسان می‌شود. در اصل از «ارض عزاز»؛ یعنی زمین محکم و نفوذناپذیر گرفته شده است. در قرآن کریم نیز واژه عزت به همین معنا به کار رفته‌است؛ عزت در قرآن یعنی شکست‌ناپذیری، توانایی و مغلوب نشدن. واژه «العزّه» ده بار و «عزیز» ۹۲ بار و مشتقات دیگر آن، بسیار در قرآن آمده و هر جا به معنای خاصی که گونه‌ای ارتباط با شکست‌ناپذیری دارد، اشاره دارد. (ویکی فقه: بی تا) کلمه «ذلت» هفت بار در قرآن کریم به کار رفته و به صراحت در مقابل «عزت» استعمال شده است. (آل عمران/ ۲۶)

اولین مبنای قرآنی این اصل آیه شریفه ۱۴۱ سوره نساء است: «لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً». اسلام، مسلمانان و جامعه اسلامی از بالاترین منزلت و عزت نزد خداوند برخوردارند که مسلمانان نباید در روابط و مناسبات اجتماعی آنرا مخدوش سازند. بطوری که خداوند عزت

مسلمانان و مؤمنان را هم ردیف عزت خود و پیامبر اکرم (ص) قرار داده است. در حالیکه تسلط کفار بر مسلمانان و جوامع اسلامی بارزترین نمونه ذلت به شمار می‌رود و شدیداً نهی می‌شود. بر این اساس خداوند در قرآن مجید آن دسته از مسلمانان را که به جای هم کیشان خود، کفار را ولی خود گرفته و از آنان طلب عزت می‌کنند، بشدت مورد خطاب قرار داده است. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۱۳۱)

مهمترین نتیجه عزت اسلامی، سلطه ستیزی است. به تعبیر گفتمانی، سلطه و مفاهیم عینی آن یعنی استکبار و استبداد، دگر عزت اسلامی محسوب می‌شوند. مقاومت، یعنی ایستادگی و نپذیرفتن این سلطه در وجوه مختلف آن. ایستادگی در مقابل این عنصر متخاصم، ریشه در قرآن دارد که اصل عزت اسلامی را معیار اصلی جوامع و حکومت‌های اسلامی قرار داده است. در آیات مختلف قرآن (توبه/۷؛ فصلت/۶ و ۳۰؛ احقاف/۳، مائده/۵۴؛ فتح/۲۹؛ هود/۱۲ و ۱۱۳؛ فرقان/۵۲؛ نور/۲۱؛ توبه/۲۱؛ اعراف/۱۶؛ مومنون/۱۱۵؛ و جن/۱۶) به صراحت و یا غیر مستقیم به موضوع مقاومت پرداخته شده است. در این آیات و آیات دیگر، ضرورت و فواید مقاومت مطرح شده است. مثلاً در آیه ۱۶ سوره جن وعده داده شده که: «و اگر [مردم] در راه درست، پایداری ورزند، قطعاً آب گوارایی بدیشان نشانیم» یا در آیه ۳۰ سوره مبارکه فصلت آمده است: «به یقین کسانی که گفتند: «پروردگار ما خداوند یگانه است» سپس استقامت کردند، فرشتگان بر آنان نازل می‌شوند که: «نترسید و غمگین مباشید، و بشارت باد بر شما به آن بهشتی که به شما وعده داده شده است.» در آیه ۴۵ سوره انفال آمده است: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هر گاه با فوجی (از دشمن) مقابل شدید پایداری کنید و خدا را پیوسته یاد آرید، باشد که فیروزمند و فاتح گردید.» این آیات، یکی از مهمترین مبانی فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی را تشکیل می‌دهند. گفتمان مقاومت از این فرهنگ راهبردی آن استخراج شده است. بررسی بیانات مقام معظم رهبری، نشان دهنده آن است که ایشان با استناد با آیات مذکور، مقاومت و استقامت را از پیش شرط‌های نیروهای انقلابی و از رموز ماندگاری انقلاب اسلامی تعبیر

کرده‌اند؛ به گونه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه دیماه ۱۳۹۸ با اشاره به بخشی از آیه ۵ سوره ابراهیم فرمودند: «صَبَّار یعنی مردمی که یکپارچه اهل صبر و استقامت هستند و با اندک چیزی از میدان خارج نمی‌شوند.» (۱۳۹۸/۱۰/۲۷)

۲-۲- مبانی تجربی گفتمان مقاومت

اگرچه مقام معظم رهبری طی سال‌های اخیر، موضوع مقاومت را بیشتر مورد تاکید قرار داده‌اند، اما این گفتمان علاوه بر تجربه‌های تاریخی چون تحریم مسلمانان در شعب ابیطالب، در حقیقت ریشه در تجربه گام اول انقلاب اسلامی دارد. سیر تاریخی- تجربی گفتمان مقاومت در انقلاب اسلامی را می‌توان در مراحل مختلفی واکاوی کرد. وقوع انقلاب اسلامی، تجربه ویژه‌ای است که مقاومت اسلامی را بر مبنای آموزه‌های دینی آن بازتولید کرد. انقلاب اسلامی در حالی رخ داد که رژیم گذشته نه تنها از سوی حامیان بین‌المللی آن حمایت می‌شد بلکه از نظر ماشین سرکوب، دارای پیشرفته‌ترین ارتش و نیروهای امنیتی و سرکوبگر بود. ماشین سرکوب و اختناق رژیم پهلوی شامل واحدهای پلیسی (دژبانی، شهربانی، گارد شاهنشاهی و ژاندارمری شاهنشاهی) و واحدهای اطلاعاتی (ساواک، رکن ۲، ایستلیجنت نظامی، بازرسی شاهنشاهی و دفتر ویژه) بود. (هلیدی، ۱۳۵۸: ۸۴) مقاومت انقلابیون در دوران مبارزات، منجر به فروپاشیدن این ساختار سرکوب و پیروزی انقلاب اسلامی شد. در میان اندیشمندان غربی، میشل فوکو بیش از هر اندیشمند غربی دیگری، ماهیت انقلاب اسلامی را بهتر معرفی کرده‌است. فوکو براساس تجربه انقلاب اسلامی، تعریف جدیدی از قدرت ارائه کرد. وی معتقد بود قدرت یک مفهوم ساده ابلاغی از بالا به پایین و دستوری نیست بلکه در شبکه‌ای از روابط در هم پیچیده جاری است و ریشه در لایه‌های مختلف اجتماعی و گفتمانی دارد. فوکو صف‌آرایی دو تعریف و دو چهره از قدرت را به خوبی ترسیم می‌کند. آنجا که شاه و ارتش را نماد قدرت عریان و خشونت محض و در مقابل اراده عمومی مردم و قدرت تجمیع شده آنان را

جنبه نرم‌افزاری قدرت می‌داند و می‌نویسد: «آنچه در ایران مرا شگفت‌زده کرده، این است که مبارزه‌ای میان عناصر متفاوت وجود ندارد. آنچه به همه اینها زیبایی و در عین حال اهمیت می‌بخشد، این است که فقط یک رویارویی وجود دارد؛ رویارویی میان تمام مردم و قدرتی که با سلاح‌ها و پلیس مردم را تهدید می‌کند. لازم نیست خیلی دور برویم، این نکته را می‌توان بی‌درنگ یافت؛ در یک سو کل اراده مردم و در سوی دیگر مسلسل‌ها» (فوکو، ۱۳۷۷: ۵۸-۴۲)

پس از پیروزی انقلاب، جنگ تحمیلی در شکل‌گیری اندیشه مقاومت نقش بسیار مهمی ایفا کرد. مردم ایران در تداوم اندیشه‌ای که به پیروزی انقلاب اسلامی منجر شد، در جنگی نابرابر، تجربه مقاومت را آموختند. رژیم صدام حسین از طرف بسیاری از کشورهای منطقه و دو ابرقدرت شرق و غرب حمایت می‌شد، با نقض صریح حقوق بشر دوستانه، فشارهای اقتصادی، سیاسی و نظامی گسترده‌ای علیه جمهوری اسلامی وارد می‌کرد. در چنین شرایطی بود که اندیشه مقاومت، شکل گرفت. در جریان جنگ تحمیلی مقاومت با آموزه‌های دینی ترکیب شد. «جیمز بیل» ایران‌شناس امریکایی وجوه مختلف اندیشه مقاومت را در جنگ تحمیل اینگونه تبیین کرده است: «خمیرمایه روحیه بالا که پشتوانه تلاش‌های جنگی ایران است در مفاهیم جهاد و شهادت نهفته است... نظام اعتقادی اسلام که مفاهیم جهاد و شهادت اساس آن است تأثیرات بسیاری بر روحیه و شادابی جمهوری اسلامی ایران دارد. این نظام اعتقادی اشکال قدرتمندی از شهادت و بی‌باکی را می‌آفریند که برای پیروزی در صحنه نبرد حیاتی است (بیل، ۱۳۶۸: ۴۲۳-۴۲۰). البته بنیانگذار انقلاب اسلامی پیشتر گزاره‌های با معنایی درباره ماهیت قدرت در انقلاب اسلامی مانند: «شهادت رمز پیروزی است» (امام خمینی، ۱۳۷۳، ج ۹: ۴۴۵) مطرح کرده بودند.

با پایان جنگ تحمیلی، بتدریج رویارویی نظام بین‌المللی سلطه با جمهوری اسلامی وارد مرحله جدیدی شد. پس از آزادسازی کویت از اشغال نظامیان عراقی، راهبرد مهاردوگانه توسط دولت بیل

کلیتوتن علیه عراق و ایران اعمال شد. به رغم فشارهای آمریکا، این کشور نتوانست نظر مساعد سایر کشورها را در باره تحریم ایران جلب کند. به این دلیل بود که قانون داماتو که ممنوعیت سرمایه‌گذاری در صنعت انرژی ایران را منع کرده بود، ناکام ماند. با طرح موضوع فعالیت‌های هسته‌ای ایران، تحریم‌های بین‌المللی یکجانبه بتدریج گسترده‌تر شد؛ به گونه‌ای که با ارجاع پرونده هسته‌ای ایران از شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت، پنج قطعنامه پیاپی برای تحریم ایران تصویب شد و سپس اتحادیه اروپا نیز به تحریم ایران پیوست. با خروج آمریکا از برجام و بازگشت گسترده تحریم‌های اولیه و ثانویه، فشار اقتصادی بسیار شدیدی بر جمهوری اسلامی وارد شد که خود این فشار به تقویت و نهادینه شدن گفتمان مقاومت منجر شد. لذا نظریه مقاومت^۱ به عنوان یک نظریه‌ریایی بخش در قالب پارادایم برخورد با سلطه و مبتنی بر قدرت روایت^۲ انقلاب اسلامی از اسلام ناب محمدی (ص) و نظام بین‌الملل است. بدون شک چنین مقاومتی - مقاومت پویای برخاسته از انقلاب اسلامی و نه مقاومت منفعلانه - برگرفته از متن قرآن و سنت رسول الله (ص) است.

۳- سطوح مقاومت

گفتمان مقاومت دارای سطوح مختلفی است و نباید آنرا به یک راهبرد سیاست خارجی منطقه‌ای جمهوری اسلامی تقلیل داد. اگرچه شکل‌گیری گفتمان مقاومت اسلامی موجب برتری جایگاه جمهوری اسلامی در غرب آسیا شده، اما این گفتمان دارای سطوح متفاوتی است. فهم سطوح گفتمان مقاومت، مستلزم فهم نظام بین‌المللی سلطه است. این نظام، همواره کوشیده است انقلاب اسلامی را در سطوح مختلف مهار و در صورت لزوم نابود کند. نظام بین‌المللی سلطه به مجموعه ترتیبات نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و دیپلماتیکی گفته می‌شود که پس از پایان قرون وسطی

^۱ Resistance theory
Narrative Power^۲

طی چندین قرن شکل گرفته است. نظام بین‌المللی سلطه، با پشتوانه قدرت سخت خود بویژه توان نظامی، برای تثبیت و نهادینه کردن سلطه خود در عرصه بین‌المللی «رژیم‌هایی را ایجاد کرده است. رژیم‌های بین‌المللی»^۱ مجموعه‌ای از اصول، قواعد، هنجارها و رویه‌هایی هستند که انتظارات بازیگران [بزرگ] در آنجا با یکدیگر تلافی کرده و برآورده می‌شود، این مجموعه به کنش‌های سیاسی نظام بین‌المللی معنا و مفهوم می‌بخشد و رفتار مشارکت‌کنندگان را تنظیم کرده و فعالیت‌های مجاز و غیر مجاز و نحوه حل تعارضات را نشان می‌دهد. (قاسمی، ۱۳۹۲: ۱۴۶) به تعبیر دیگر رژیم بین‌المللی چارچوبی از قواعد، انتظارات و رهنمودها بین کنشگران در روابط بین‌الملل است. این چارچوب مبتنی بر شناسایی یک نوع نیاز مشترک و بر اساس اصل اقدام متقابل است. یک رژیم بین‌المللی در حوزه کاملاً معین عمل می‌کند. (ایوانز، ۱۳۸۱: ۳۳۷) رژیم بین‌المللی نظام سلطه در سه بخش مرتبط با هم در حوزه‌های سیاسی-نظامی و اقتصادی-مالی و فرهنگ-اجتماعی رژیم‌های مورد نظر خود را تدوین کرده است. درحالی‌که در حوزه سیاسی-نظامی می‌توان به سازمان ملل و ناتو اشاره کرد، در حوزه اقتصادی، تجارت آزاد و سازمان تجارت جهانی برای نهادینه کردن قطب‌بندی جهان شکل گرفته است. در حوزه فرهنگی-اجتماعی نظام سلطه بخش دیگری از سلطه خود در این زمینه در قالب اعلامیه جهانی حقوق بشر و حق به اصطلاح دسترسی آزاد به اطلاعات گنجانده است. این نظام در سالهای اخیر شورای حقوق بشر را برای به اصطلاح ترویج آزادی‌های لیبرالی ایجاد کرده است. یکی از کارکردهای رژیم‌های بین‌المللی این است که واحدهای سیاسی بین‌المللی را نسبت به ارزشها و هنجارهای موجود جامعه بین‌المللی جامعه‌پذیر کنند. (قاسمی، ۱۳۹۲: ۱۷۰) این اضلاع سه‌گانه نظام بین‌المللی سلطه در قابل رژیم‌های بین‌المللی که توسط خود این نظام ایجاد می‌شود، همواره بازتولید می‌شود. اگرچه در برخی نظریه‌های روابط بین‌الملل برخی وجوه نظام سلطه معرفی شده و

^۱ International regimes

بر لزوم مقابله با آن پرداخته می‌شود، اما مقام معظم رهبری در موارد مکرر، ضمن تشریح و تبیین وجوه گوناگون نظام جهانی سلطه، راه برونرفت از آنرا «گفتمان مقاومت» مطرح کرده‌اند. مقام معظم رهبری در موارد متعدد مولفه‌های نظام سلطه را در ابعاد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و علمی دانسته‌اند: «حقیقت این است که امروز جهان از قطب‌های سلطه تشکیل شده‌است؛ مجموعه‌هایی که بر روی هم متأسفانه یک نظام سلطه‌ی جهانی را در این دوران به وجود آورده‌اند» (۱۳۷۹/۸/۲۴) «عمده موضوعهایی که قدرتهای سلطه‌گر در نظام سلطه جهانی برای حفظ این رابطه سلطه‌گر و سلطه‌پذیر رویش تکیه می‌کنند، سه موضوع است: سلطه فرهنگی، سلطه اقتصادی، سلطه علمی» (۱۳۸۳/۴/۱) ایشان در فرازی دیگر معتقدند: «نفی غرب، به معنای نفی سلطه غرب است که هم سلطه سیاسی مورد نظر است، هم سلطه اقتصادی و هم سلطه فرهنگی» (۱۳۷۷/۱۱/۱۳) «امروز در دنیا لازمه این طلب استکباری این شده است که حرکت تند پرشتایی برای تسخیر زمینه‌های متعدد - که عمده‌اش سه زمینه است: اقتصاد، سیاست و فرهنگ» (۱۳۸۱/۳/۷) در نظام سلطه، مراکز سلطه‌ی جهانی به همهی دنیا به چشم طعمه نگاه می‌کنند؛ همه چیز باید در اختیار آنها قرار بگیرد: «منابع مالی دنیا، منابع ثروت دنیا، بازارها و قدرت کار دنیا؛ نظام سلطه اصلاً پایه‌اش این است» (۱۳۸۳/۸/۱۵)

مقام معظم رهبری پس از تبیین وجوه مختلف نظام بین‌المللی سلطه، راه برونرفت از آن را گفتمان مقاومت معرفی کرده‌اند. ماهیت اسلام بعنوان دین توحیدی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری را برنمی‌تابد. برپایه این آموزه اصیل قرآنی «لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ». رهبر انقلاب معتقدند: «اسلام، دین توحید است و توحید یعنی رهایی انسان از عبودیت و اطاعت و تسلیم در برابر هر چیز و هرکس به جز خدا؛ یعنی گسستن بندهای سلطه‌ی نظام‌های بشری؛ یعنی شکستن طلسم ترس از قدرتهای شیطانی و مادی؛ یعنی تکیه بر اقتدارات بی‌نهایتی که خداوند در نهاد انسان قرار داده و از او بکارگیری آنها را همچون فریضه‌ی تخلف‌ناپذیر، طلب کرده است» (۱۳۶۹/۳/۱۰). ایشان علت موفقیت نظام اسلامی

در برابر سلطه گران را در همین عامل می‌دانند: «اگر اسلام نبود، ایمان به خدا نبود، ایمان به معارف اسلامی نبود، تعهد و پابندی به وظایف دینی نبود، نظام جمهوری اسلامی هم مثل دیگران میرفت زیر چتر همین نظام سلطه و قدرت استکباری آمریکا و غیر آمریکا؛ همچنان که دیگران رفتند» (۱۳۹۵/۵/۳۱). این اصل همان هویت اصیل اسلامی است که ملل مسلمان باید به آن باز گردند: «امت اسلامی نباید بگذارد. نخبگان سیاسی و فرهنگی نباید اجازه دهند که دشمنان کشورهای اسلامی بر عزم ملت‌های مسلمان فائق بیایند. امروز روزی است که ملت‌های مسلمان به هویت اصیل و اسلامی خودشان برگردند. آنچه در درون ما از نیرو و عظمت و شکوه وجود دارد، ناشی از ایمان به اسلام و اعتقاد به قدرت پشتیبان الهی و اتکال به خدای متعال است؛ این است آن قدرتی که هیچ قدرتی بر آن فائق نمی‌آید؛ این را بایستی هرچه بیشتر در دل خودمان، در عمل خودمان تجلی ببخشیم» (۱۳۹۰/۶/۶)

۱-۳- سطح داخلی

وقوع انقلاب اسلامی، در اعتراض به نظام بین‌المللی سلطه ایجاد شد. ایران در دوره پهلوی به یکی از بخش‌های نظام بین‌المللی سلطه تبدیل شده بود. رابطه ایران با آمریکا به گونه‌ای بود که یکی از پژوهشگران امریکایی از مفهوم «دست‌نشان‌گی» برای تبیین آن استفاده کرده و معتقد است «در این رابطه، آمریکا به مثابه حامی و ایران پیرو بود.» (گازپور سکی، ۱۳۷۱: ۱۵۱-۱۵۲) حکومت پهلوی دوم، به «دنباله‌روی غرب» و جامعه‌ای «بدون هویت» تبدیل شده بود. مقام معظم رهبری هدف اصلی انقلاب اسلامی را تبدیل ایران به «جامعه‌ای با هویت» و «دارای حرف نو» معرفی می‌نماید (متقی و عبداللهی نژاد، ۱۳۹۸: ۱۸-۱۹) «انقلاب اسلامی دوران تحقیر ملت ایران را خاتمه داد؛ قبلاً ملت ایران به وسیله بیگانگان و قدرتها تحقیر می‌شد... انقلاب اسلامی آمد این تحقیر غیر قابل تحمل را برطرف کرد و به کشور و به ملت عزت داد.» (۱۳۹۴/۱۱/۲۸)

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب، ضمن تشریح نظام دوقطبی دنیا، وقوع انقلاب اسلامی را الگوی نفی‌کننده دو ایدئولوژی مهم آن عصر تعبیر کرده و تاکید کرده‌اند این انقلاب: «با صراحت و شجاعت در برابر زورگویان و گردنکشان ایستاده و از مظلومان و مستضعفان دفاع کرده است. این جوانمردی و مروّت انقلابی، این صداقت و صراحت و اقتدار، این دامنه‌ی عمل جهانی و منطقه‌ای در کنار مظلومان جهان، مایه‌ی سربلندی ایران و ایرانی است».... ملت ایران در فضای حیات‌بخش انقلاب توانست نخست دست‌نشانده‌ی آمریکا و عنصر خائن به ملت را از کشور برآند و پس از آن هم تا امروز از سلطه‌ی دوباره‌ی قلدران جهانی بر کشور با قدرت و شدّت جلوگیری کند.» (۱۳۹۷/۱۱/۲۲) مقام معظم رهبری، جمهوری اسلامی ایران را نمونه‌ای موفق از مقاومت در برابر نظام سلطه می‌دانند «دشمنی دشمنان ما به‌خاطر این است که نظام جمهوری اسلامی در مقابل نظام سلطه ایستاده‌است؛ در مقابل عادت بد تقسیم دنیا به سلطه‌گر و سلطه‌پذیر ایستاده‌است» (۱۳۹۳/۲/۳۱) «چون ملت در مقابل این نظام سلطه تسلیم نشده، فشار می‌آورند که تسلیمش کنند» (۱۳۹۱/۷/۱۲)

با توجه به ماهیت انقلاب اسلامی و عزت خواهی آن، نظام بین‌المللی سلطه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، و بویژه بعد از پایان جنگ تحمیلی، برای اعمال سلطه مجدد بر ایران به شیوه‌های مختلف اقدام کرد که در راس آنها شیوه فرهنگی بود. مقام معظم رهبری ذیل عنوان تهاجم فرهنگی (۱۳۶۹)، شیبخون فرهنگی (۱۳۷۱)، ناتوی فرهنگی (۱۳۸۵)، جنگ نرم (۱۳۸۸)، رخنه فرهنگی (۱۳۹۲) (پورحسن، ۱۳۹۳) با تبیین تلاش نظام سلطه، به مقاومت در برابر این وجه از نظام سلطه تاکید کرده‌اند.

یکی از عینی‌ترین وجوه گفتمان مقاومت، عرصه اقتصادی است. پس از آنکه دشمنان انقلاب اسلامی به این نتیجه رسیدند که راهبردهای نظامی، سیاسی و فرهنگی منجر به فروپاشی جمهوری اسلامی نمی‌شود، ضمن حفظ این راهبردها، فشار اقتصادی را در اولویت قرار دادند. اگرچه جمهوری

اسلامی از سال ۱۳۵۸ با تحریم مواجه بوده است، اما طی سالهای اخیر و بویژه در دوره ریاست جمهوری ترامپ، اقتصاد به عنوان «ابزار اجبار» جای خود را به «ابزار جنگ» داده است (Drezner, 2019: 16) سلاح تحریم در حال گذار به مهمترین ابزار آمریکا برای تغییر رفتار کشوری معین محسوب می شود و به یکی از ابزارهای حکمرانی جهانی آمریکا تبدیل شده و در دکترین های امنیت ملی آمریکا بشدت پرتکرار شده است (Rosenberg and etal, 2016: 9) مقامات دولت ترامپ، به دنبال استفاده از سلاح اقتصاد برای بازدارندگی علیه جمهوری اسلامی هستند و به این دلیل مفهوم «بازدارندگی اقتصادی» نیز به ادبیات اقتصادی سیای بین المللی اضافه شده است. در این راهبرد با محروم سازی کشور هدف از بازارهای مالی و بین المللی و مجازات طرف هایی که تحریم های را نقض کنند، تلاش می شود رفتار یک کشور در حوزه های مختلف تغییر کند. (Kim, 2019: 180-181)

از وقتی که راهبرد فشار اقتصادی در دستور کار مقابله با انقلاب اسلامی قرار گرفت؛ مقابله با آن در دستور کار جمهوری اسلامی قرار گرفت. تحلیل بیانات مقام معظم رهبری و نیز نامگذاری سال های دهه ۱۳۹۰ نشانگر این تحلیل راهبردی است به گونه ای که مقاومت اقتصادی به یکی از بخش های بسیار مهم گفتن مقاومت تبدیل شده است.

مقام معظم رهبری پس از آنکه در نوروز سال ۱۳۸۶، جنگ اقتصادی دشمن را در کنار جنگ نرم آن علیه جمهوری اسلامی طرح کردند، برای نخستین بار در سال ۱۳۸۹ موضوع «اقتصاد مقاومتی» را مطرح کردند و این موضوع پس از آن به یکی از کلید واژه های اساسی بیانات رهبری تبدیل شده است. با افزایش سطح فشارهای اقتصادی، مقام معظم رهبری همانند حوزه فرهنگی، از واژگان و مفاهیم غلیظ تر و پرشدت تری برای تبیین آن استفاده کرده و با همین شدت برگفتن مقاومت تاکید کرده اند. در این زمینه می فرمایند: «امروز جنگ ما کجا است؟ خب گفته می شود جنگ اقتصادی، درست هم هست. دشمن یک جنگ اقتصادی همه جانبه ای را علیه ما شروع کرده. اتاق جنگ هم

دارند، با دقت هم دارند بررسی می‌کنند، مأمور دارند و دائم در حال تحرکند؛ در این تردیدی نیست.» (۱۳۹۷/۶/۱۵) ایشان در تبیین جنگ اقتصادی دشمن و راهکارهای مقابله با آن فرموده‌اند: «هدف میان‌مدت آنها مسئله‌ی اقتصاد کشور است، مسئله‌ی معیشت مردم است. اقتصاد بایستی حرکت نکند، معیشت مردم بایستی لنگ بماند، کار و تولید باید در کشور پایین بماند، بیکاری باید به‌عنوان یک بلا در کشور عمومیت پیدا کند، مردم بایستی از جمهوری اسلامی و از نظام اسلامی به‌خاطر مشکلات معیشتی ناامید و مأیوس بشوند. این هدف دشمن است؛ دنبال این هستند، دارند تلاش می‌کنند، برایش برنامه‌ریزی می‌کنند، به قول خودشان اتاقهای فکر تشکیل می‌دهند، برای اینکه بتوانند این کار را در کشور ما انجام بدهند. این هدف میان‌مدت آنها است که دنبالش هستند. ما وقتی این هدف را فهمیدیم، آن‌وقت باید علاج بکنیم؛ علاج هم می‌توانیم بکنیم، اگر به خود بیاییم، یک‌قدری توجه کنیم، دنبال کنیم.» (۱۳۹۶/۲/۲۰)

در فراز دیگری، راهکار مقاومت اقتصادی را اینگونه بیان کرده‌اند: «کشور بدون اقتصاد مقاومتی رشد نخواهد کرد، مشکلات اقتصادی‌اش برطرف نخواهد شد،.....» (۱۳۹۴/۱۲/۲۰)

نامگذاری سالها توسط مقام معظم رهبری از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۸ مبین اعتقاد به گفتمان مقاومت در عرصه اقتصادی است. نام این سالها به ترتیب زمانی عبارتند از: صرفه‌جویی؛ نوآوری و شکوفایی؛ حرکت مردم و مسئولین به سوی اصلاح الگوی مصرف؛ همت مضاعف و کار مضاعف؛ جهاد اقتصادی؛ تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه‌ی ایرانی؛ حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی؛ اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی؛ دولت و ملت، همدلی و هم‌زبانی؛ اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل؛ اقتصاد مقاومتی: تولید و اشتغال؛ حمایت از کالای ایرانی؛ و رونق تولید.

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دو انقلاب، تعبیر جامعی از اقتصاد و مقاومت اقتصادی ارائه کرده‌اند: «انقلاب اسلامی راه نجات از اقتصاد ضعیف و وابسته و فاسد دوران طاغوت را به ما نشان داد، ولی

عملکردهای ضعیف، اقتصاد کشور را از بیرون و درون دچار چالش ساخته است. چالش بیرونی تحریم و وسوسه‌های دشمن است که در صورت اصلاح مشکل درونی، کم‌اثر و حتی بی‌اثر خواهد شد. چالش درونی عبارت از عیوب ساختاری و ضعفهای مدیریتی است. مهم‌ترین عیوب، وابستگی اقتصاد به نفت، دولتی بودن بخشهایی از اقتصاد که در حیطه‌ی وظایف دولت نیست، نگاه به خارج و نه به توان و ظرفیت داخلی، استفاده‌ی اندک از ظرفیت نیروی انسانی کشور، بودجه‌بندی معیوب و نامتوازن، و سرانجام عدم ثبات سیاستهای اجرائی اقتصاد و عدم رعایت اولویتها و وجود هزینه‌های زائد و حتی مسرفانه در بخشهایی از دستگاه‌های حکومتی است. .... راه‌حل این مشکلات، سیاستهای اقتصاد مقاومتی است که باید برنامه‌های اجرائی برای همه‌ی بخشهای آن تهیه و با قدرت و نشاط کاری و احساس مسئولیت، در دولتها پیگیری و اقدام شود. درون‌زایی اقتصاد کشور، موکد شدن و دانش‌بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدیگری نکردن دولت، .....» (۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

علاوه بر حوزه فرهنگی و اقتصادی، مقاومت در سایر حوزه‌های سیاست داخلی از جمله عرصه سیاسی نیز بسیار مورد توجه مقام معظم رهبری بوده است. تلاش برای حفظ مشروعیت و کارآمدی نظام جمهوری اسلامی، تقویت پیوند مردم و نظام، ایجاد انگیزه امید و امیدواری همه از جمله مصادیق مقاومت داخلی است که هرکدام بایسته انجام پژوهش مستقلی است. مقاومت در عرصه نظامی، از شاخص‌ترین ابعاد گفتمان مقاومت است. موفقیت جمهوری اسلامی در این زمینه نوعی بازدارندگی ایجاد کرد که سایر فشارهای مخالفان انقلاب را مهار کرده است. توان موشکی، پهبادی و سایبری از جمله وجوه مقاومت نظامی است که به دلیل گستردگی و اهمیت بررسی آن در این مقاله نمی‌گنجد.

۲-۳- سیاست خارجی

گفتمان مقاومت که ابتدا در سطح داخلی متجلی شده بود، بتدریج در سطح منطقه غرب آسیا، نیز نمود یافت. دلیل این تسری، فراگفتمانی بودن انقلاب اسلامی و وجود بازتاب آن در این منطقه بود. اگر

بازتاب انقلاب را «تاثیر هر انقلاب در خارج از مرزهای قلمروی که در آن انقلاب رخ داده است» (خرمشاد و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸) تعریف کنیم، در آن صورت، می‌توان با توجه به اهداف والای انقلاب اسلامی و زمینه‌ای که در منطقه غرب آسیا برای این آرمانها وجود داشت، بازتاب گسترده انقلاب را مشاهده کرد. بازتاب انقلاب ایران در منطقه که امری خودجوش است با تصمیم ارادی صدور انقلاب اسلامی تکمیل شد و به اندیشه مقاومت شکل داد. کشورهای انقلابی به دلیل طبیعت انقلاب‌ها به‌جای رابطه با دولتها، رابطه با ملت‌ها را در سر-لوحة کار خویش قرار می‌دهند. در کنار بازتاب انقلاب‌ها، ایدئولوژی فراملی این انقلاب‌ها، صدور آنها را طبیعی می‌کند و صدور انقلاب بین کشور انقلابی و بقیه رابطه‌ای دوسویه است؛ هم انقلابیون خود را به انجام آن مکلف می‌دانند و هم طرفداران فرامرزی انقلاب به طور طبیعی خواهان این هستند که انقلابیون از آنان دستگیری کنند. از آنجا که انقلاب‌های بزرگ خواهان تجدیدنظر در نظم نظام بین‌الملل و در انداختن طرح جدید هستند، از اینرو حافظان نظم مستقر جهانی به دنبال حذف، کنترل، مهار و استحاله انقلاب برمی‌آیند. در چنین شرایطی، دولت‌های انقلابی به این نتیجه می‌رسند که باید مرزهای دفاع از خود را به مناطقی دورتر از مرزهای جغرافیایی خود ترسیم کنند و صدور انقلاب امری بازدارنده تلقی می‌شود. (خرمشاد و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۰-۳۱)

یکی از مهمترین وجوه و مصادیق گفتمان مقاومت در منطقه غرب آسیا، شکل‌گیری گروههای مقاومت اسلامی است. در ادبیات سیاسی نظام سلطه، از گروههای مقاومت به عنوان گروههای نیابتی جمهوری اسلامی تعبیر می‌شود. این در حالی است که گروههای مقاومت به رغم نقش حمایتی و مستشاری جمهوری اسلامی از آنها، واقعیت‌های اجتماعی و بومی هستند و با نیروی نیابتی که پدیده‌ای وابسته است بسیار متفاوتند. مقاومت در منطقه غرب آسیا دارای دو مفهوم عام و خاص است. مفهوم خاص آن بیشتر معطوف به مساله فلسطین است. به همین دلیل گروههای مبارزه فلسطین و حزب الله که با اسرائیل مواجهه دارند را گروههای مقاومت اسلامی می‌نامند. اما مقاومت در معنی خاص آن شامل نیروهایی می‌شود که در مقابل نظام بین‌المللی سلطه ایستادگی می‌کنند. امروزه

وجود گروه‌های مقاومت از انصارالله یمن تا جهاد اسلامی در نوار غزه و حشد الشعبی در عراق و گروه‌های مشابه در پاکستان و افغانستان یکی از واقعیت‌های اساسی در حساس‌ترین منطقه راهبردی دنیاست که معادلات قدرت را متحول کرده‌اند. در عراق حشد الشعبی که به تنهایی شامل ۶۳ گروه متفاوت است (Seliktan & Rezaei, 2020: 157) مانع ایجاد سلطه آمریکا بر عراق شده‌است. به اعتراف تحلیلگران اندیشکده‌های غربی؛ وجود گروه‌های متعدد و متکثر مقاومت اسلامی موجب اقتدار منطقه‌ای ایران شده است. برای نمونه اندیشکده شورای روابط خارجی آمریکا در پژوهش مفصلی شبکه نیروهای مقاومت را در محیط امنیتی جمهوری اسلامی تحلیل کرده است. (Robinson: ۲۰۲۰)

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب، دو موضوع مهم و در عین حال مرتبط را به عنوان نشانه عزت ملی در غرب آسیا مطرح کرده‌اند. ایشان از یکطرف به شکست سیاست‌های آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا و زمین‌گیر شدن همکاران خائن آنها در منطقه اشاره می‌کنند و از طرف دیگر گسترش حضور قدرتمندانه سیاسی جمهوری اسلامی در غرب آسیا را مورد توجه قرار می‌دهند: «صحنه‌ی جهانی، امروز شاهد پدیده‌هایی است که تحقق یافته یا در آستانه‌ی ظهورند: تحرک جدید نهضت بیداری اسلامی براساس الگوی مقاومت در برابر سلطه‌ی آمریکا و صهیونیسم؛ شکست سیاست‌های آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا و زمین‌گیر شدن همکاران خائن آنها در منطقه؛ گسترش حضور قدرتمندانه‌ی سیاسی جمهوری اسلامی در غرب آسیا و بازتاب وسیع آن در سراسر جهان سلطه.» (۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

با وقوع جنبش بیداری اسلامی، ایران، منطقه غرب آسیا را به عمق راهبردی جمهوری اسلامی تبدیل کرد. ایران با شناخت عمیق از مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی، برنامه منسجمی برای ارتقای عمق راهبردی نرم خود به هوشمند در دستورکار قرار داد. رهبر انقلاب در این زمینه می‌فرماید: «خودمان را آماده کنیم برای ایفای نقش در پدیدآوردن نظم جدید؛ کشور را آماده کنیم برای اینکه نقش‌آفرینی کند... توجه بکنیم که ظرفیتهای ما و توانایی‌های ما، فقط آن چیزهایی نیست که ما در داخل داریم؛ ما

در بیرون کشور هم ظرفیتهای مهمی داریم؛ طرف‌دارانی داریم، عمق راهبردی داریم؛ در منطقه، در کشور؛ بعضی به‌خاطر اسلام، بعضی به‌خاطر زبان، بعضی به‌خاطر مذهب شیعه؛ اینها عمق راهبردی کشور هستند؛ اینها جزو توانایی‌های ما هستند؛ از همه این توانایی‌ها باید استفاده کنیم. (۱۳۹۳/۶/۱۳)

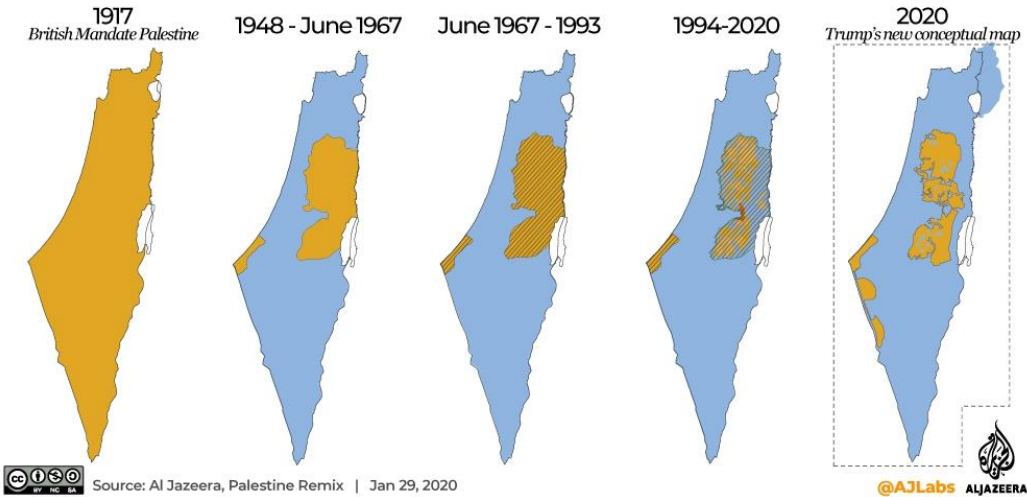
ایران با برنامه‌های راهبردی چون حضور مستشاری و حمایت از گروه‌های همسو توانسته است، با ناکام گذاشتن آمریکا و متحدین منطقه‌ای خود، عمق راهبردی خود را گسترش دهد: «امروز جبهه‌ی مقاومت در منسجم‌ترین وضعیت در چهل سال گذشته است؛ در منطقه و در مراکز حثی فراتر از منطقه؛ این یک واقعیت است. نقطه‌ی مقابل، قدرت استکباری است؛ قدرت استکباری آمریکا، قدرت فتنه‌انگیزی و خباثت رژیم صهیونیستی، از چهل سال پیش به این طرف بمراتب تنزل کرده‌اند و پایین رفته‌اند؛ ما این را در محاسبات خودمان باید لحاظ کنیم.» (۱۳۹۸/۳/۱۴)

اقتدار جمهوری اسلامی در غرب آسیا درحالی محقق شده که طیف گسترده‌ای از اقدامات برای محدودسازی جمهوری اسلامی در این منطقه انجام شده‌بود. رژیم صهیونیستی و عربستان برای مقابله با قدرت منطقه‌ای ایران از هیچ اقدامی فروگذار نکرده‌اند. آنها با حمایت گسترده رسانه‌ای منطقه‌ای و غربی، به تصویرسازی منفی ژئوپلیتیک از جمهوری اسلامی پرداخته و تلاش کرده‌اند ایران را کانون ناامنی منطقه‌ای معرفی کنند. در این میان عربستان در دو عرصه سخت افزاری و نرم افزاری هزینه‌های بیار فراوانی متقبل شده‌است. با آغاز جنبش بیداری اسلامی، موج آن به سرعت یمن را درنوردید. پس از برکناری عبدالله صالح، جنبش انصارالله الحوثی‌ها، مناطق مختلف یمن از جمله را تصرف کرد. در چنین شرایطی بود که عربستان اعلام کرد اجازه نخواهد داد چهارمین پایتخت عربی- پس از بغداد، بیروت و دمشق- به کنترل ایران درآید (Al-badi, 2017: 202) این کشور با اشغال بحرین، به مقابله با مردم این کشور پرداخت و طی چهار سال یکی از خونین‌ترین و نابرابرترین حملات را علیه مردم یمن به راه انداخت. به علاوه تلاش‌های گسترده‌ای در سایر کشورهای اسلامی و عربی

برای مقابله با گسترش موج بیداری با محوریت انقلاب اسلامی انجام داده است. برخی پژوهشگران غربی برای ایجاد توصیف مقابله جویی عربستان با ایران از اصطلاح جنگ سرد اسلامی استفاده کرده اند (Hiro, 2018: 212)

به رغم هزینه‌های بسیار سنگین عربستان، تجربه و عملکرد جمهوری اسلامی در منطقه غرب آسیا موجب شده دکترین مقاومت به دکترین هژمون در منطقه تبدیل شود: «امروز در منطقه‌ی ما، منطقه‌ی غرب آسیا، کلمه‌ی مشترک ملت‌ها مقاومت است؛ مقاومت را همه قبول دارند... جبهه‌ی مقاومت، امروز یک جبهه‌ی قوی است.» (۱۳۹۸/۳/۱۴)

پس از آنکه دونالد ترامپ جزئیات طرح معامله قرن را اعلام کرد، اهمیت موضوع مقاومت در مساله فلسطین به خوبی نمایان شد. از سال ۱۹۹۱ که موضوع سازش و مذاکره در مساله فلسطین آغاز شد تاکنون دو جریان اصلی در داخل فلسطین و به تبع بیرون از آن با هم رقابت کرده‌اند. جریان نخست به دنبال مذاکره با طرف اسرائیل و حامیان آن بوده و جریان دوم مشی مقاومت را انتخاب کرده است. در جریان معامله قرن نه تنها از طرفداران فلسطینی دعوتی به عمل نیامد بلکه محدود امتیازاتی که این جریان در روند توافق‌های قبلی بدست آورده بود را نیز از دست داد. در معامله قرن، کشوری بدون پایتخت، بدون مرز، ارتش و استقلال و حاکمیت مطرح شده است. (نقشه شماره یک) کشوری که در محاصره کامل اسرائیل است؛ این سرنوشت سلطه پذیری، مذاکره و نیز ترک مقاومت است.

نقشه شماره یک) فرایند سلطه بر سرزمین فلسطین

هنگامی که نتیجه تجربه فلسطین در مذاکره با سلطه گران ملاحظه شود، بیانات مقام معظم رهبری در باره مذاکره با آمریکا بهتر ادراک می شود. دلیل مخالفت مقام معظم رهبری بر عدم مذاکره با آمریکا از یکسو تجربه برجام است و از سوی دیگر شناخت ایشان از ماهیت آمریکاست و این دومی ریشه ای طولانی تر دارد. ایشان در سال ۱۳۷۲ در این رابطه فرموده بودند: «آمریکا می گوید: «بیاید مذاکره کنیم.» نمی گوید: «بیاید رابطه برقرار کنیم.» مذاکره یعنی چه؟ یعنی آن پیوندی را که جمهوری اسلامی قطع کرد و برید و همان موجب شد که تمام عواطف صادقانه ملت های دنیا به این نظام جلب شود، این را دو مرتبه برقرار کند.» (۱۳۷۲/۸/۱۲) مقام معظم رهبری به رغم آنکه بارها عدم تمایل خود را به مذاکره با آمریکا بر سر برنامه هسته ای اعلام کرده بود اما برای آنکه حسن نیت جمهوری اسلامی در مورد فعالیت های مسالمت آمیز هسته ای را نشان دهد، مذاکرات هسته ای انجام شد. وقتی آمریکا به رغم آنکه ایران بطور کامل به تعهدات خود در برجام عمل کرده بود، از برجام خارج شد، مقام معظم رهبری در تایید پیش بینی های خود، بر بی فایده بودن مذاکره با آمریکا تاکید کرده و آنرا تجربه بسیار مهمی در حفظ عزت اسلامی و مرز شناسی با دشمنان در روابط خارجی تعبیر کردند:

«با این دولت، با این رژیم زورگوی متکلب، باید نشست مذاکره کرد؟ چرا مذاکره کنیم؟...» (۱۳۹۷/۵/۲۲) ایشان در بیانیه گام انقلاب به صراحت تاکید کرده‌اند: «راه‌حل، زانو زدن در برابر دشمن و بوسه زدن بر پنجه‌ی گرگ است» (۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

در روند مقاومت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی و مذاکره با اروپا نیز نکته مهم دیگری قابل تحلیل است. در سیاست خارجی جمهوری اسلامی، غرب مجموعه‌ای همگن تلقی می‌شود که همواره در مقابل انقلاب اسلامی قرار داشته‌است. تجربه جنگ تحمیلی مؤید این موضوع است. با این وصف در جریان مذاکرات برجام و بویژه پس از خروج آمریکا از آن، موضوع اروپا از آمریکا تفکیک شد. اروپایی با وعده ایجاد سازوکار ویژه مالی موسوم به اینستکس کوشیدند به رغم خروج آمریکا از برجام، ایران همچنان به تعهدات خود وفادار بماند. مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب در باره اروپا فرموده‌اند: «امروز ملت ایران علاوه بر آمریکای جنایت‌کار، تعدادی از دولتهای اروپایی را نیز خدعه‌گر و غیر قابل اعتماد میدانند. دولت جمهوری اسلامی باید مرزبندی خود را با آنها با دقت حفظ کند؛ از ارزشهای انقلابی و ملی خود، یک گام هم عقب‌نشینی نکند؛ از تهدیدهای پوچ آنان نهراسد؛ و در همه‌حال، عزت کشور و ملت خود را در نظر داشته باشد و حکیمانه و مصلحت‌جویانه و البته از موضع انقلابی، مشکلات قابل حل خود را با آنان حل کند.» (۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مقاله واکاوی مقاومت به عنوان گفتمان اصلی و رمز ماندگاری و تداوم انقلاب اسلامی بود. پردازش فرضیه بر مبنای تحلیل داده‌های مختلفی که بویژه از بیانات مقام معظم رهبری، گردآوری شده بود نشان می‌دهد که نظام بین‌المللی سلطه‌دار ماهیت، اجزاء و عناصر بهم پیوسته‌ای است که روابط متقابل و کارکردی آنها با یکدیگر مجموعه‌ای نسبتاً گسترده ایجاد کرده است. این نظام از طریق رژیم‌های بین‌المللی و ابزارهایی که در اختیار دارد، همواره می‌کوشد خود را

تاکون باعث ماندگاری انقلاب اسلامی شده، رمز تداوم و نقش آفرینی آن در آینده و گام دوم انقلاب خواهد بود.

کتابنامه

۱. قرآن کریم.
۲. استوگر، گری و مارش، دیوید، (۱۳۸۴) روش و نظریه در علوم سیاسی، مترجم امیرمحمدحاجی یوسفی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
۳. ایوانز، گراهام و جفری نونام (۱۳۸۱)، فرهنگ روابط بین الملل، ترجمه حمیرا مشیرزاده و حسین شریفی، تهران: نشر میزان.
۴. بیانات مقام معظم رهبری، قابل دسترسی در <http://farsi.khamenei.ir>
۵. بیل، جیمز (۱۳۶۷)، «جنگ، انقلاب و روحیه؛ قدرت ایران در جنگ خلیج فارس»، بازشناسی جنبه‌های تجاوز و دفاع، تهران، دبیرخانه کنفرانس بین‌المللی تجاوز و دفاع، ص ۴۲۰
۶. پورحسین، ناصر (۱۳۹۳)، تحول مفاهیم دشمن‌شناسی فرهنگی در اندیشه مقام معظم رهبری؛ از تهاجم فرهنگی تا رخنه فرهنگی، سایت بصیریت، قابل دسترسی در <https://basirat.ir/fa/news/270479>
۷. پومپئو: ایران با قوی‌ترین تحریم‌های تاریخ روبرو خواهد شد (۲۰۱۸/۵/۲۱)، قابل دسترسی در: <https://fa.euronews.com/2018/05/21/secretary-of-state-pompeo-will-outline-new-iran-strategy-after-usa-nuclear-deal-exit>
۸. تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۲)، تجربه بازی سیاسی ایرانیان، تهران، نی.
۹. جعفریان، رسول (۱۳۸۳)، جریانها و سازمانهای سیاسی مذهبی از ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۰. حسینی زاده، محمدعلی (۱۳۸۹)، اسلام سیاسی در ایران، قم، انتشارات دانشگاه مفید.
۱۱. خرمشاد، محمد باقر و دیگران (۱۳۹۰)، بازتابهای انقلاب اسلامی ایران، تهران: سمت
۱۲. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۹۰)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی، تهران: سمت، چ ۳
۱۳. امام خمینی، روح الله، ۱۳۹۳، صحیفه نور، مجلدات، تهران، نشر معراج
۱۴. فوکو، میشل (۱۳۷۷)، ایرانیها چه رؤیایی در سر دارند؟، ترجمه حسین معصومی همدانی، تهران، هرمس

۱۵. فیلیس، لوئیز، یورگنسن، ماریان، (۱۳۸۹) نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی، تهران، نی
۱۶. قاسمی، فرهاد (۱۳۹۲)، نظریه های روابط بین الملل؛ بنیادهای نظری نظم و رژیم های بین المللی، تهران: میزان.
۱۷. کاظم زاده، هادی (۱۳۹۸)، نقش ولایت فقیه در گام دوم انقلاب، فصلنامه پیام، شماره ۱۳۲
۱۸. گازیوروسکی، مارک (۱۳۷۱)، سیاست خارجی امریکا و شاه، ترجمه فریدون بدره ای، تهران: مرکز.
۱۹. گفتمان مقاومت؛ واقعیت یا رؤیای _____ (۱۳۹۱/۵/۲۸)، قابل دسترس _____ی در <http://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=20780>
۲۰. متقی، ابراهیم و محمد شمس الدین عبداللهی نژاد (۱۳۹۸)، واکوی اندیشه مقاومت جمهوری اسلامی ایران در برابر ایالات متحده آمریکا، شماره ۴۶.
۲۱. محمدی، محمود (۱۳۹۲)، اسلام گرایی: گفتمان مقاومت، جامعه شناسی تاریخی، دوره ۵.
۲۲. مطهر نیا، مهدی (۱۳۸۲)، تحلیل ادبیات گفتمانی انقلاب اسلامی، انتشارات پرسمان، تهران.
۲۳. مطلبی، مسعود (۱۳۹۷)، گفتمان مقاومت در سپهر فکری و اندیشه‌ای مقام معظم رهبری، مطالعات منافع ملی، دوره ۳، شماره ۱۱.
۲۴. هلیدی، فرد (۱۳۵۸)، دیکتاتوری و توسعه سرمایه‌داری در ایران، ترجمه فضل‌الله نیک‌آئین، تهران، امیرکبیر.
۲۵. یزدانجو، پیام (۱۳۸۱)، به سوی پسامدرن پسا ساختارگرایی در مطالعات ادبی، تهران: مرکز.
26. Al-Badi, Awadh (2017), Saudi-Iranian Relations: A Troubled Trajectory, in Bahgat, Gawdat anad et al , Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours ,Neighbours Palgrave Macmilla.
27. Donald Trump's National Security Adviser Tells Iran's Leader, 'I Don't Think You'll Have Many' Years Left (2/11/2019), Available at: <https://www.newsweek.com/bolton-iran-ayatollah-many-years-trump-anniversary-1327159>.
28. Drezner, Daniel W. (2019) , Economic Statecraft in the Age of Trump, The Washington Quarterly , Fall, Volume 42, Issue 3.

29. Kim, Dong Jung (2019), Economic Deterrence Through Economic Engagement, Foreign Policy Analysis, Volume 15, Issue 2.
30. Hiro, Dilip (2018), Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy, Oxford University Press.
31. Rosenberg, Elizabeth and et all (2016), The New Tools of Economic Warfare Effects and Effectiveness of Contemporary U.S. Financial Sanctions, the Center for a New American Security (CNAS).
32. Seliktar, Ofira and Farhad Rezaei) 2020), Iran, Revolution, and Proxy Wars, Palgrave Macmillan .
33. Shapiro, Shimon and Daniel Diker(2006), "Iran » Second« Islamic Revolution its Challenge to the West", Available at: http://www.jcpa.org/text/iran_page_44-61.pdf.
34. Walsh, James J.(2017), Iran and Iraq , in G. Bahgat et al. (eds.), Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours.
35. Robinson, Kali(2020), Iran's Regional Armed Network, Available At: <https://www.cfr.org/article/irans-regional-armed-network>